

המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

המרכז למורשת המודיעין

צורכי המידע והידע של מדינת ישראל בתחומי עניין אזרחיים: מחשבות על המודיעין הלאומי בצל התפרצות מגפת הקורונה

עופר גוטרמן¹

במשבר הקורונה חווה מדינת ישראל אירוע תקדימי של מצב חירום לאומי, שמקורו במשבר אזרחי ולא ביטחוני-צבאי. אחד ההיבטים המרכזיים של המשבר נוגע לסוגיית המידע והידע שנדרשים לשם ההתמודדות עמו. המידע הדרוש נוגע גם לנתונים על המתרחש בישראל, אך גם לנתונים על המתרחש מחוץ לה: החל במידע שיתריע על התפרצותה של המחלה באזורים אחרים של העולם ועל מאפייניה ותרגומו לידע בדמות התרעה אסטרטגית, דרך מידע על אסטרטגיות התמודדות של מדינות שונות ושל גופים בינ"ל עם המגפה שיסייע להתוויית האסטרטגיה הנכונה למדינת ישראל, וכלה בלמידה "טקטית" מהעולם, על מידת היעילות של בדיקות מסוימות ושל ציוד ייעודי, ועל אופציות לרכש שלו בעולם.²

מקרה הקורונה הוא דוגמה מובהקת לצורך במידע ובידע אזרחיים באופיים על הסביבה החיצונית למדינת ישראל, אשר רלבנטיים לביטחון הלאומי במובנו הרחב שחורג מהמישור הביטחוני-צבאי בלבד, ונדרשים עבור מקבלי ההחלטות בדרג המדיני לצורך התוויית מדיניות. לעוסקים במלאכת המודיעין קל למצוא את הדמיון העקרוני בין צורכי המידע הללו לבין צורכי המידע שהממסד המודיעיני נדרש לספק דרך קבע למשימות הביטחון. לא בכדי, נרתמה קהילת המודיעין לסייע למערכת הבריאות בהיבטים שונים של איסוף המידע, של ניתוחו ושל עיבודו, ולסייע לה מיכולותיה המתקדמות בתחומים אלו.³

ההירתמות של קהילת המודיעין מרשימה בהיקף ההתגייסות, במהירות ביצוען של ההתאמות הנדרשות מעולם המחקר הצבאי-ביטחוני למחקר האזרחי-בריאותי ובתוצרים איכותיים שתורמים לקבלת ההחלטות בניהול המשבר. ואולם, מתוך ההן עולה גם הלאו, שכן הסיוע המודיעיני בעת

* תודה ליוסי קופרוסור, איתי ברון, חגי צוריאלי, ויקטור ישראל, שי שבתאי, אודי ערן, זיו לויטן ודודי סימן טוב על הערותיהם החשובות והמועילות.

¹ דוקטורנט בתחום לימודי המזרח התיכון ופוליטיקה וממשל.

² דוגמה לפירוט של נושאי עניין לביטחון מודיעיני במסגרת ההתמודדות עם הקורונה ניתן למצוא שם- איילנד, ג' (5 באפריל 2020), "ההתנהלות בעת משבר הקורונה: לקחים מתחייבים", JISS. אוצר מתוך-

<https://jiss.org.il/he/eiland-handling-of-coronavirus-crisis/>; לפירוט של תוצרי המידע עבור ניהול המשבר ראו בפרסומי "מרכז המידע והידע הלאומי למערכה בקורונה" <https://www.gov.il/he/departments/publications/?OfficeId=4153ab18-52bb-42dc-a347->

<https://www.gov.il/he/departments/publications/?OfficeId=4153ab18-52bb-42dc-a347-> (b513faa428ca&skip=0&limit=10), בו משולבים גם אנשי קהילת המודיעין, ובפרסומי משרד המודיעין במסגרת המערכה נגד מגפת הקורונה

https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/corona_intelligence_services), שבחלקם הוכנו במענה לבקשות מיוחדות של משרדי ממשלה שונים.

³ זיתון, י' (1 באפריל 2020), "מלחמת הצללים של אמ"ן בקורונה: אוסף, חוקר ומפענח", YNET. אוצר מתוך- <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5704617,00.html>; לימור, י' (27 במרס 2020), "אמ"ן התגייס למאבק בקורונה", ישראל היום. אוצר מתוך- <https://www.israelhayom.co.il/article/746053>

המשבר מצביע גם על היעדרו של עיסוק מספק של המערכת המודיעינית בסוגיות אזרחיות שברמה הלאומית בעת שגרה⁴.

בקהילת המודיעין קיים אומנם עיסוק בסוגיות אזרחיות שונות, בדגש על תחומי הכלכלה ואף במידה מסוימת בתחום הבריאות העולמית, אולם העיסוק מוגבל בהיקפו. בנוסף, ראוי לציין כי בשנתיים-שלוש האחרונות לקח על עצמו משרד המודיעין לזהות ולנתח מגמות עולמיות ולחקור נושאים אזרחיים. במסגרת זאת, הקים מסגרת ארגונית המשלבת גופי מודיעין וביטחון עם משרדי ממשלה אזרחיים, וכן "מעבדה" לפיתוח טכנולוגיה מתקדמת לשם מיצוי Big Data לטובת זיהוין של מגמות עולמיות חדשות. עם זאת, ניכר כי הצרכים המודיעיניים בתחום הלאומי-אזרחי רבים ורחבים מהמענה הניתן כיום ע"י המשרד, ואינם מוסדרים סטטוטורית.

ההצבעה על עצם הפער הקיים בנושא אינה חדשה. לפי סימן טוב ואלון, "כמעט מראשיתה התמקדה קהילת המודיעין בנושאים ביטחוניים. אמ"ן, שאף הוגדר בעבר כ"מעריך לאומי", פועל במסגרת צה"ל ולפיכך הוא התמקד באופן טבעי בסוגיות שעניינו את הצבא. גם גורם אזרחי מרכזי כמו המוסד, שעסק בעבר גם בסוגיות אזרחיות, העמיד בלב העשייה שלו בעשורים האחרונים סוגיות ביטחוניות בלבד". על רקע זה הם תוהים "האם בעשורים האחרונים מדינת ישראל עוד מצויה באיום קיומי המצריך מיקוד בלעדי בתחומי הביטחון והמדיניות, או שנוכח השינויים בסביבה האסטרטגית והגלובלית נדרשת חשיבה מחודשת גם על תפקיד המודיעין במדינה?"⁵.

במאמר הנוכחי אני מבקש לטעון כי חומרת הבעיה החריפה. משבר הקורונה המחיש באופן דרמטי את הפער ההולך ומתרחב בין צורכי הדרג המדיני למידע על סוגיות אסטרטגיות אזרחיות החורגות מהמימד הביטחוני-צבאי, לבין היכולת של הממסד המודיעיני לספק צרכים אלו.

פער זה מתרחש כתוצאה משתי מגמות. מן הצד האחד, השתנות המציאות בעשורים האחרונים והכניסה לעידן של גלובליזציה, של התפוצצות מידע ושל מגמות משבשות (disruptive) גרמו להרחבת צורכי הדרג המדיני במידע על מנעד רחב מבעבר של מדינות יעד בזירה העולמית ובזירה האזורית, ועל מנעד רחב מבעבר של נושאים אזרחיים. מן הצד השני, קהילת המודיעין הופכת ממוקדת יותר ויותר במודיעין אופרטיבי ומבצעי שנועד לשרת צורכי סיכול והגנה, מבצעי מב"מ (המערכה שבין המלחמות), מערכות חשאיות ומוכנות אופרטיבית, וכל זאת בחמש זירות עיקריות (איראן, לבנון, סוריה, עזה ויהו"ש).

המיקוד הגובר של קהילת המודיעין בתחום האופרטיבי הוא כורח השעה, נוכח התרבות האיומים האופרטיביים, עליית מורכבותם והשתנות מאפייני הלוחמה (בדגש על דיוק ועל היעלמות האויבים, אשר מחייבים תשומות רבות יותר של מודיעין לדרג הצבאי), והוא גם תואם את רצונו של הדרג המדיני. ואולם, הדרג המדיני זקוק גם למידע אחר, עשיר ואיכותי, שעוסק בהיבטים הלא-ביטחוניים של הביטחון הלאומי.

⁴ מלמן, י' (7 באפריל 2020), "מגפה? אם זה לא מלחמה או טרור זה לא "ביטחון לאומי"", **הארץ**. אוחזר מתוך-

<https://www.haaretz.co.il/hblocked?returnTo=https%3A%2F%2Fwww.haaretz.co.il%2Fblogs%2Fyossi.melman%2FBLOG-1.8745007>

⁵ סימן טוב, ד' ואלון, נ' (פברואר 2018), "האם תרומת המודיעין צריכה להיות מוגבלת לעניינים ביטחוניים בלבד?", **מבט מל"מ**, 80, 24-25.

לצורכי פשטות הדיון אחלק את תחומי המידע באופן מלאכותי לשלושה עולמות תוכן: מידע העוסק במזרח התיכון, מידע העוסק בזירה העולמית ומידע העוסק במגמות-על ארוכות טווח.

מודיעין על הזירה הבינ"ל

הסדר העולמי עובר שינויים וטלטלות, היחסים הבינ"ל הופכים מסובכים יותר ודינאמיים יותר, וההקרנות הישירות והעקיפות על מדינת ישראל הופכות מורכבות יותר לזיהוי ולהבנה. השינויים העולמיים שעשויים להתחולל בעקבות משבר הקורונה רק צפויים להעמיק את ההשתנות והמורכבות של המציאות הגלובאלית.

זיהוי מגמות באזורים אלו מבעוד מועד וניתוח שיטתי שלהם, על בסיס עומק מחקרי רב יותר ואינטגרציה שלו, יכולים לסייע לקבלת החלטות טובה יותר. לדוגמה:

א. התחרות המעצמתית הגוברת בין סין לבין ארה"ב יוצרת שורה של אתגרים למדינות ה"נמצאות בתווך" ובהן ישראל. כך למשל בסוגית שיתופי הפעולה בין ישראל לבין סין בסוגיות של טכנולוגיה ושל חדשנות, או מאמציה של סין להיכנס למשק הישראלי ולהוביל פרויקטים כלכליים בעלי ממד לאומי. נשאלת השאלה אם עיסוק מעמיק יותר בסין יכול היה להצביע מוקדם יותר בפני מקבלי החלטות הישראליים על המשמעויות הכרוכות בהתקשרויות האזרחיות עמה, לרבות בהיבטי ההשלכה על היחסים עם ארה"ב.

ב. העיסוק האזורי והעולמי הגובר בסוגיות אנרגטיות נמצא בעלייה מתמדת, וגם ישראל הפכה להיות בשנים האחרונות שחקן בשוק זה. מידע, לרבות מידע לא גלוי, על כוונות ועל מהלכים של שחקנים אחרים יכול היה לספק למדינת ישראל יתרון במסגרת ההתמודדות בשוק האנרגיה.

ג. מלחמות הסייבר והדיס-אינפורמציה הפכו להיות נדבך מרכזי ובלתי נפרד מהפוליטיקה העולמית, כשהכוונה הן לתקיפות של ריגול כלכלי, והן למערכות של השפעה על התודעה והשפעה על תהליכים דמוקרטיים. מענה מודיעיני מעמיק ומקיף בממד הסייבר יכול לסייע להתניע התמודדות לאומית מקיפה עם האתגר, שתחרוג מעבר להתגוננות טקטית של הגופים השונים להגנה בסייבר. טיפול שכזה יוכל, לדוגמה, להצביע באופן שיטתי על רעיונות, תופעות וטרנדים בעולם הרשת, שיש בהם כדי להציב סיכונים או הזדמנויות לפתחה של מדינת ישראל.

מודיעין בנוגע למגמות-על⁶

נוסף על מודיעין עכשווי להבנה מעמיקה יותר של היחסים הבין-לאומיים, יש חשיבות להצביע גם על מגמות-על, על השתנות במגמות הנגזרות מהן ועל ההתלכדויות בין המגמות, אשר משפיעות כבר כיום וצפויות או עשויות להשפיע באופן עמוק על המערכת העולמית ועל מדינת ישראל בטווחי זמן ארוכים יותר.

⁶ "מגה-מגמות", לפי ההמשגה המקצועית של ניתוח מגמות במתודת "סריקת האופק".

משבר הקורונה המחיש באופן חד את הצורך במידע על סוגיות בריאות עולמיות דוגמת התפרצותן של מגפות והתמודדות עמן, אך קשת הנושאים האזרחיים שיכולים להשפיע על הביטחון הלאומי גדולה יותר. בין הנושאים השונים ניתן לציין את הטכנולוגיות החדשות (בינה מלאכותית, ביג דאטה בעידן 'האינטרנט של הדברים', חישוב קוונטי וכיו"ב), שתחרות על השליטה בהן הופכת למאבק בין-מעצמתי חשוב על עוצמה לאומית; סוגיות סביבה ואקלים דוגמת אורבניזציה, מדבור או ביטחון תזונתי, שהשלכותיהן על המציאות הכלכלית והחברתית במדינה בטווחי זמן בינוניים וארוכים עשויה להיות כבדת משקל; וכן הלאה.

המידע בסוגיות אלו רלבנטי לבניין הכוח הלאומי ולקבלת החלטות מכריעות בסוגיות כגון השקעות לאומיות בתחומי מדע וטכנולוגיה, תעודוף ענפי משק מסוימים על פני אחרים, אבטחת משאבי קיום דוגמת מזון ואנרגיה או השקעה בהיערכות לתרחישי קיצון דוגמת אסונות טבע.

מידע על המזרח התיכון

הטלטלה האזורית אשר משנה את פני האזור כבר מעל לעשור, ושסופה אינו נראה לעין, חוללה תמורות גאו-אסטרטגיות ניכרות. היא הובילה לעלייה חדה בחשש של המשטרים הסוניים הפרו-מערביים ליציבותם, הן מכיוון איראן והג'האד העולמי, והן מסיבות פנימיות. **נסיבות אלו יצרו שינוי תקדימי במעמדה האזורי של ישראל, והפכו אותה נכסית מבחינתן של חלק ממדינות האזור, ואטרקטיבית יותר לשיתופי פעולה.**

איראן והג'האד העולמי מהווים איום משותף על מדינות אלו ועל ישראל, והאיום המשותף יוצר פוטנציאל של אינטרסים משותפים שיתורגמו לשיתופי פעולה. זאת, במיוחד מאחר שישראל נתפסת כבעלת נכסיות בשלושה תחומים עיקריים: טכנולוגיה אזרחית, אשר יכולה לסייע בהתמודדות עם אתגרים אזרחיים מבית, ברבות ממדינות האזור (למשל, יכולות ההתפלה והחקלאות המתקדמות של ישראל); יכולות המודיעין, הצבא והלוחמה בטרור של ישראל, שיכולות לסייע בהתמודדות עם האיומים החיצוניים; וכן הקשר המיוחד של ישראל עם ארה"ב, שנתפס ככזה שיכול לסייע כדי "לפתוח דלתות" בושינגטון עבור מדינות אחרות.

מרחבי שיתוף הפעולה האפשריים יוצרים הזדמנויות רבות עבור ישראל, לרבות ייצוא בטחוני ואזרחי, לצד קידום הישגים מדיניים, דוגמת שחיקת ההתנגדות לנורמליזציה של מדינות ערב עם ישראל, כרסום בעוצמת האתגרים המוצבים בפני ישראל בטרביבונאליס בינ"ל ועוד.

די להתבונן בדיווחים הגלויים⁷ מהשנים האחרונות על מגעים מדיניים ועסקיים בין גורמים בישראל ובמדינות ערב כדי להבין את הפוטנציאל הקיים, וניתן להעריך כי עשייה נוספת מתקיימת מתחת לרדאר התקשורת.

משבר הקורונה, שלא פסח על המזרח התיכון ופגע גם במדינותיו, יכול להעמיק מגמה זו. התחדדות הסיכונים עשויה לתרום לשחיקה נוספת של העכבות בפני קשרים עם ישראל, במטרה ליהנות

⁷ כך, למשל, ביקור ראש הממשלה נתניהו בעומאן, ביקור שרת התרבות מירי רגב באבו ט'בי בשנת 2018, ביקור שר החוץ ישראל כ"ץ באבו ט'בי בשנת 2019 והיתר שניתן ב-2020 לאזרחים ישראלים לטוס לסעודיה למטרות עסקיות. אלון, א' ואייכנר א' (26 בינואר 2020), "לראשונה: ישראל תאפשר לאזרחים לטוס לסעודיה", **כלכליסט**. אוחזר מתוך - <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3782251,00.html>

מהתרומה הגלומה בשיתופי פעולה עמה. יתרה מכך, הוא עשוי לייצר תודעה של הכרח להתמודדות משותפת עם אתגרים אזוריים, דוגמת המגפה, שאדישים לקווי השסע בין גורמי הכוח השונים באזור.

במילים אחרות, **ישראל הפכה בשנים האחרונות במגרש המזרח-תיכוני מאוחד שיושב ביציע, לשחקן על המגרש, ומגמה זו צפויה להתרחב**. באנלוגיה לשפה הצבאית, המזרח התיכון הפך עבור הדרג המדיני בישראל ממרחב התעניינות למרחב אחריות והשפעה.

למודיעין מיוחס בתפיסת הביטחון הלאומי הישראלית משקל רב **כמכפיל כוח, שבכוחו למצות הזדמנויות ולצמצם סיכונים בהפעלת הכוח**. בהינתן המציאות המזרח תיכונית החדשה ומרחב ההזדמנויות שהיא מציבה להפעלת כוח מדינית, יש לשאול האם קהילת המודיעין צריכה לספק לדרג המדיני מידע עמוק ועשיר שיסייע לו בעשייה באזורים אלו.

מידע שכזה יכול לסייע להצביע על הזדמנויות עסקיות למדינה בהיקפי ענק; לסייע לנהל עם מדינות האזור משאים ומתנים, ולהתמודד עם סוגיות מחלוקת שעולות עמן בתחומים מדיניים; להכיר מבעוד מועד מהלכים אזוריים בעלי פוטנציאל הקרנה ישירה או עקיפה על ישראל כדי להיערך אליהם; ועוד. פוטנציאל המידע בנושא, וגם המידע הקיים, אינם ממוצים כיום דיים לעשייה מדינית וכלכלית ברמה הלאומית.

דיון

ההתייחסות לשלושת עולמות התוכן הללו נועדה להמחיש את הטענה המרכזית של המאמר - הביטחון הלאומי בעידן הנוכחי חורג באופן ניכר מההיבט המדיני-ביטחוני, וצריך להתפרש במגוון תחומים אחרים, אזרחיים באופיים; גם בתחומים אלו מתחייב בסיס רחב, שיטתי ואמין ככל הניתן של מידע וידע על הסביבה החיצונית ועל הגורמים הפועלים בה, כנדבך חיוני בתהליך קבלת ההחלטות ברמה הלאומית. לפיכך, **משבר הקורונה מהווה הזדמנות לבחינה מחדש של תפקיד המודיעין ברמה הלאומית, כולל שאלת הזיקה והאחריות שלו לעולמות התוכן האזרחיים**.

איתי ברון, לשעבר רח"ט מחקר באמ"ן, ניסח באופן עדכני ותמציתי את ההגדרות המקובלות למושג המודיעין הלאומי: "המודיעין הלאומי מיועד לדרג המדיני הפועל ברמת האסטרטגיה-רבתי (ראש הממשלה, שר הביטחון והקבינט המדיני-ביטחוני). זהו המודיעין הנדרש לגיבוש תפיסת הביטחון הלאומית ולעיצוב המדיניות הישראלית מול הזירות השונות. הוא כולל ניתוח של הסביבה האסטרטגית של ישראל ושל ההיגיון המסדיר את פעולתם של האויבים השונים ברמת האסטרטגיה רבתי. ניתוח זה אמור להצביע על כיווני התפתחות אפשריים, תוך הדגשת האיומים וההזדמנויות בתחום המדיני והביטחוני"⁸.

מההגדרה עולה הפער בין מסגרת המודיעין הלאומי כפי שהוא מובן וממומש כיום, לבין צורכי המידע והידע העדכניים של הדרג המדיני על הסביבה החיצונית למדינת ישראל, עבור הערכת המצב

⁸ ברון, א' (2015), "המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של תמורות ושינויים", **המכון לחקר מודיעין ומדיניות**. עמ' 48. אוחר מתוך - https://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20837/114_15_681650368.pdf

הלאומית והתכנון הלאומי הרב-שנתי. אני מבקש להצביע על שתי חלופות אפשריות לגישור על הפער מבחינת תחום האחריות של קהילת המודיעין - חלופה מצמצמת וחלופה מרחיבה.

לפי החלופה המרחיבה, קהילת המודיעין צריכה לקבל אחריות כוללת על כל היבטי המידע והידע על הסביבה החיצונית למדינת ישראל, בנוסף לתחומי המדיניות והביטחון - מדע וטכנולוגיה, כלכלה, אנרגיה, בריאות, שינויים אקולוגיים והיבטים סביבתיים אחרים ועוד.

הטיעונים לחלופה זו יכולים להישען על היצמדות להגדרה של המודיעין כמעריך לאומי ולכך שמדובר במידע וידע על סוגיות הקשורות בסביבה החיצונית למדינת ישראל, הנדרשות בהקשרי הביטחון הלאומי. בנוסף, קהילת המודיעין מחזיקה בעליונות על פני מוסדות אחרים במדינה בכל הקשור לאיסוף, לעיבוד, למחקר ולהנגשה של מידע באופן שיטתי, מתקדם מבחינה טכנולוגית ומתודולוגית ומחובר להקשרים יישומיים של הביטחון הלאומי. קיימים גם שיקולים מוסדיים התומכים בחלופה זו, וקשורים בדימוי החיובי של קהילת המודיעין, הקשב שהיא מקבלת מהדרג המדיני ויכולתה להשפיע על קבלת ההחלטות. בנוסף, אופייה הא-פוליטי של קהילת המודיעין הישראלית מקנה לה המשכיות ורגישות נמוכות לשינויים הפוליטיים התדירים האופייניים למערכת דמוקרטית.

ברי כי חלופה זו תחייב מהפכה בקהילת המודיעין, על מנת להתאים עצמה לתחומי האחריות הרבים והמורכבים. ההרחבה הדרמטית של גבולותיה תחייב לשנות את הרכבה הפנימי, להקים תחומי עיסוק חדשים של מחקר ושל איסוף, לצרף לשורותיה את גופי המחקר והניתוח הפועלים במשרדי הממשלה השונים וביתר גופי הרשות המבצעת ולהגדיר מחדש את אופן האינטגרציה של כלל העשייה לכדי הערכה לאומית אחודה.

לפי החלופה המצמצמת, קהילת המודיעין צריכה לדבוק במסגרת התפקוד הנוכחית שלה, הלכה למעשה, כאחראית על המידע והידע בתחומי המדיניות והביטחון. עשייתה תשתלב כרכיב אחד לצד הרכיבים האחרים של האיסוף והמחקר ברמה הלאומית. האחריות הכוללת על הרכיבים השונים ועל האינטגרציה שלהם לכדי הערכה לאומית אחודה תיפול על כתפיו של גוף או מנגנון לאומי שיידרש להקימו לטובת העניין.

ניתן לספק מספר חיזוקים לחלופה זו: עולמות התוכן האזרחיים הנדרשים ברמה הלאומית אינם מוקדי העיסוק ואינם תחומי המומחיות המרכזיים של ארגוני המודיעין. כלל לא ברור כי ארגוני המודיעין יכולים לבצע את ההתאמות הנדרשות להתמחות ולעיסוק נרחב בסוגיות הללו. מדובר בקשת נרחבת של סוגיות מורכבות, הדורשות מגוון של התמחויות מחקריות ברמה גבוהה: כלכלה, רפואה, אפידמיולוגיה, אקולוגיה ועוד, וכל זאת מבלי להתייחס לתתי-ההתמחויות בכל תחום; "המרחק הפיקודי" בין ארגוני המודיעין לבין קשת הצרכנים הנדרשים למידע מציב סימן שאלה על יכולתם של ארגוני המודיעין להבין באופן מלא את הקשרי העשייה בתחומים אלו ואת צורכי המידע הנדרש אודותם. המרחק הפיקודי גם מקשה באופן מובנה על יכולתם של ארגוני המודיעין להתערב בתהליכי תכנון וקבלת החלטות במשרדי הממשלה האזרחיים ולהשפיע עליהם. על אתגרים אלה יש להוסיף את מגבלת המשאבים ומרחב הקשב של ראשי קהילת המודיעין, המציבה אתגר בפני היכולת של ארגוני המודיעין לעמוד במשימותיהם הקיימות, ודוחקת בהם למקד יותר ויותר את עשייתם להתמודדות עם האתגרים הצבאיים של מדינת ישראל; לפיכך, משימות הליבה הנוכחיות

של קהילת המודיעין לא יישמרו ללא פגע במציאות של הרחבה דרמטית בתחומי האחריות שלה, ולחלופין, המשימות החדשות לא תזכינה לקשב הנדרש.

ראוי להדגיש כי החלופה המצמצמת אינה פוטרת את קהילת המודיעין מהצורך לבחון בחינה מעמיקה את מאפייני מעורבותה בתחומי העיסוק האזרחיים ברמה הלאומית, ואת ממשקה לגופי המידע והידע הלאומיים האחרים.

ראשית, על קהילת המודיעין לבחון כיצד היא יכולה לסייע באופן נרחב יותר כספקית של מידע ייחודי בתחומים אלו. המידע הייחודי כולל כמובן את המידע המסווג שמפיקה קהילת המודיעין. כך, ראוי לבחון האם הקהילה ממצה היטב את המידע המסווג הקיים ברשותה בנושאים אלו, והאם תהליכי זרימתו מקהילת המודיעין אל גורמים לאומיים-אזרחיים נעשית בצורה מיטבית, או שמא ישנם חסמים שניתן לבחון דרכים להסירם או לפחות לצמצם אותם (חסמים שיכולים לנבוע מהעדר קשב לנושא, תרבות מידור, פערים בהכרת הצרכים ועוד).

כיוון חשוב עוד יותר בראיית, הוא סיוע של קהילת המודיעין למיצוי המידע הגלוי בשירות הסוגיות האזרחיות-לאומיות. "התפוצצות המידע" בעשורים האחרונים פירקה לחלוטין את המונופול שהיה בעבר לארגוני המודיעין על המידע הגלוי שעסק ב"צד השני" ובסביבה החיצונית. היקפי המידע הנרחבים, זמינותם ונגישותם "לכל אחד בכף היד", וכיום גם היכולת של כל אדם פרטי לקבל מהמכונה תרגום אוטומטי של כמעט כל טקסט בכל שפה, ייתרו לכאורה את הצורך בארגון שיתווך את המידע (ישג אותו, יתרגם ויעבד אותו ולאחר מכן ינגיש אותו). אולם, שטף המידע הגלוי הגיע לממדים כאלו שללא תיווך מקצועי, כבר קשה עד בלתי אפשרי לעמוד בקצב של זרימת המידע, לבור את המוץ מהתבן ולעבד את אוקיאנוס המידע לכדי תמונה בהירה ורלבנטית. לקהילת המודיעין יש הזדמנות "לקחת מחדש בעלות" על המידע הגלוי, לעצב ולפתח תפיסות מתקדמות וטכנולוגיות חדשות לטיפול במידע זה, ולמנף אותו לידע עשיר ועמוק על מושאי המחקר⁹.

ולבסוף, משבר הקורונה חשף אפיק נוסף שבו יכולה קהילת המודיעין להרים תרומה כבדת משקל לפיתוח כלל היבטי המידע והידע ברמה הלאומית. היחלצותו של אמ"ן לסייע בתחום זה (במסגרת "מרכז המידע והידע הלאומי למערכה בקורונה") חשף, לפי המדווח בתקשורת, את אנשי המודיעין המעורבים בעשייה לפערים בין היכולות אליהן הורגלו בעבודתם המודיעינית, לבין היכולות שגילו בשטח¹⁰. קהילת המודיעין נמצאת בחזית טכנולוגית המידע במדינת ישראל ביחס למגזר הציבורי. יתכן שאחד מהלקחים החשובים של משבר הקורונה, הוא ההזדמנות הקיימת לקהילת המודיעין להעמיד את יכולותיה המתקדמות מבחינה טכנולוגית, תפיסתית וארגונית בשירות המאמץ הדרוש לטרנספורמציה דיגיטלית של מדינת ישראל. הסיוע יכול להתבטא החל ממעורבות במיזם "ישראל

⁹ נראה כי בקהילת המודיעין האמריקנית ישנה הבנה עמוקה לחשיבות הרבה שקיימת היום במיצוי מתקדם של המידע הגלוי, אך עדיין קיים פער ניכר בין הצורך וההזדמנות הקיימים בתחום זה לבין היכולת הטכנולוגית הקיימת של קהילת המודיעין למצות את המידע הגלוי.

Gazis, O. (2019, September 4). Intelligence Matters [Audio podcast]. Retrieved from <https://www.cbsnews.com/news/transcript-kristin-wood-talks-with-michael-morell-on-intelligence-matters/>

¹⁰ זיתון, י' (1 באפריל 2020), "מלחמת הצללים של אמ"ן בקורונה: אוסף, חוקר ומפענח", YNET. אוחר מתוך-
<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5704617,00.html>

דיגיטלית" וכלה בסיוע פרטני ליחידות המחקר השונות בגופים הממשלתיים לפתח את יכולותיהם בתחום ה-Data science וה-Data analytics.

כמובן שלצד התרומה של קהילת המודיעין לגורמים הממשלתיים השונים, היא תוכל, מצדה, לנצל את הממשקים ההדוקים יותר עם הרכיבים הלאומיים האחרים של ייצור המידע והידע, כדי להעמיק את הבנתה בהשפעות ההיבטים האזרחיים על ההיבט הביטחוני שתחת אחריותה, ולפתח את יכולות הניתוח שלה לטווח ארוך.

סיכום

במאמר שפרסמו הבכירים לשעבר בקהילת המודיעין האמריקני, גלן גרסטל (Gerstell) ומייקל מורל (Morell)¹¹, על רקע התפרצות מגפת הקורונה, הצביעו השניים באופן דומה על הצורך בהשתנות של קהילת המודיעין האמריקנית:

"First, our intelligence community must adopt a broader definition of national security that reflects the United States' true vulnerabilities [...] the consequences of non-military and political threats - such as economic, health or climate disruptions - are significant and must be assigned a high priority. The public health crisis and devastating economic shutdown from covid-19 are proof that our national well-being relies on more than what have traditionally been considered national security issues.

[...] This leads to the second needed change: Our spy agencies must rely more on gleaning insights from ever-increasing amounts of publicly available information. [...] As the scope of national security is broadened, we must recognize that information about the economy, health, supply chains and other public activities is far more likely to come from open sources than clandestine ones. Technology has made enormous amounts of meaningful information instantly available. Open-source information cannot wholly displace covert information-gathering but can deeply enrich it"¹².

מאפייני העידן הנוכחי כוללים עליה חדה בגיוון ובמורכבות של עולמות התוכן שהמדינאים וגורמי הביצוע ברמה הלאומית נדרשים לעסוק בהם. לפחות למעשה, אם לא להלכה עדיין, נושאים אזרחיים שונים הולכים ותופסים חשיבות גדולה, אשר שוחקת את הבלעדיות של הנושא הביטחוני-צבאי בצמרת סדרי העדיפויות של הביטחון הלאומי. תובנה זו הלכה והתחדדה בשנים האחרונות, אולם נדמה כי המשבר העולמי בעקבות התפרצות מגפת הקורונה מאפשר, ואולי מחייב, להציב את הסוגיה על סדר היום של מקבלי ההחלטות.

¹¹ גרסטל שימש כיועץ בכיר ב-NSA, מורל שימש כסגן ראש ה-CIA.

¹² Morell, M., & Gerstell, G. S. (2020, April 7). Four ways U.S. intelligence efforts should change in the wake of the coronavirus pandemic. Retrieved April 30, 2020, from <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/04/07/four-ways-us-intelligence-efforts-should-change-wake-coronavirus-pandemic/>

בנושאים האזרחיים, כמו בכל נושא אחר, שליטה במידע ובידע יכולים לספק לדרג המדיני מכפיל כוח לצמצום טעויות בקבלת ההחלטות ולהכלת סיכונים ברמה המדינתית, לצד "יתרון עסקי" שיוכל לסייע למצות הזדמנויות ולהגדיל את העוצמה הלאומית. ואולם, הצורך הגובר במידע ובידע על סוגיות אזרחיות שבמוקד הענין של הרמה הלאומית אינו פוגש כיום מענה מספק מצד קהילת המודיעין, כשזו אף ניצבת בפני שורה ארוכה נוספת של משימות כבדות משקל ואתגרים גוברים בעולמות תוכן אחרים, אופרטיביים ומבצעיים.

על רקע זה, מצטייר צורך בבירור מעמיק ומקיף של מושג המודיעין ברמה הלאומית בעת הנוכחית (ייעוד, משימות, ארכיטקטורה של תהליכים ומבנים ארגוניים), תוך התחשבות בצורך הגובר להתעסק גם בסוגיות אזרחיות החורגות מהעיסוקים הקלאסיים של המודיעין. זאת, על מנת לאפשר למצות את יכולותיה המודיעיניות והטכנולוגיות של מדינת ישראל ושל גופי המודיעין האיכותיים שלה, בשירות העשייה הלאומית הכוללת.